

///// recenzní studie / review articles //////////////////////////////////////

FILANTROPIE A SOCIÁLNÍ VÝZKUM: PONĚKUD OPOMÍJENÁ SOUČÁST DĚJIN SOCIÁLNÍCH VĚD

Abstrakt: Tato studie je recenzní statí ke knize: Christian FLECK, *A Transatlantic History of the Social Sciences: Robber Barons, the Third Reich and the Invention of Empirical Social Research*. London: Bloomsbury Academic 2011. Z témat, jež rozvíjí Fleckova kniha, sleduje především otázku, jak velké americké nadace formovaly a profilovaly výzkumnou agendu sociálních věd. Je zde předvedeno, jak definice vědy prosazovaná ve dvacátých letech minulého století velkými americkými nadacemi zcela zásadně proměnila samotnou ideu výzkumu a přinesla mnohé institucionální inovace. Vztah filantropie a sociálněvědního výzkumu je sledován jak v obecném smyslu, z hlediska formativních idejí ovlivňujících vývoj sociální věd a reálnou vědeckou praxi, tak i ve vztahu k různým národním tradicím, roli jednotlivých nadací a jejich aktivitám směřujícím k prosazení specifické koncepce vědeckého výzkumu. Pozornost je zde věnována zejména Rockefellerově nadaci, jejíž koncept „realistického“ výzkumu významně ovlivnil institucionální dějiny sociálních věd. Studie se rovněž zaměřuje na styl psaní, jenž se uplatňuje v současných textech o dějinách nadací, zejména ve srovnání s dosud převažujícím důrazem na studium intelektuálních dějin sociálních věd.

Klíčová slova: filantropie; sociální výzkum; Rockefellerova nadace; sociální vědy; institucionální dějiny

Philanthropy and Social Research: A Rather Neglected Part of Social Science History

Abstract: This study reviews the book: Christian FLECK, *A Transatlantic History of the Social Sciences: Robber Barons, the Third Reich and the Invention of Empirical Social Research*. London: Bloomsbury Academic 2011. It concentrates mainly on one part of Fleck's account: on the analysis of the ways foundations and philanthropic organizations profiled and shaped the research agenda and the politics of knowledge in the social sciences. It is demonstrated how the definition of science promoted in the 1920's by major American philanthropic foundations fundamentally changed the very idea of research and produced many institutional innovations. The relation of philanthropy and social scientific research is pursued both in a general sense, in terms of formative ideas influencing the development of social sciences and the actual scientific practice, and in relation to various national research traditions, the role of individual foundations and the activities of foundations aiming to promote their conception of scientific research. A special attention is paid to the Rockefeller Foundation, as its concept of "realistic" research significantly influenced the institutional history of the social sciences. This study also focuses on the style of writing, which is employed in contemporary texts on the history of foundations, especially in comparison with the still prevailing accent on the study of social science's intellectual history.

Keywords: philanthropy; social research; Rockefeller Foundation; institutional history

JAN BALON

Kabinet pro studium vědy, techniky a společnosti, Filosofický ústav
AV ČR, v.v.i. Jilská 1, 11000 Praha 1
Institut sociologických studií FSV UK / U Kříže 8, 158 05 Praha 5
email/ janbalon@seznam.cz

Vývoj sociálních věd bývá zpravidla sledován s ohledem na způsoby utváření jejich intelektuální identity. Historicky vzato, jak naznačují standardní výklady formování sociálních věd jako vědeckých oborů, tyto obory držely pohromadě nebo se rozpadaly v závislosti na míře, v jaké se jim dařilo či nedařilo prokazovat pevnost jejich ideového základu, souměřitelnost teoretických a obecně metodologických předpokladů nebo soudržnost jejich klíčových pojmů. Takto je také historický vývoj sociálních věd nejčastěji podáván v univerzitní výuce, učebnicových souhrnech i oborově významných monografických studiích dokládajících kontinuitu úsilí vynakládaného na vyjasnění problémů intelektuální povahy. Na druhé straně, v souladu se široce rozšířeným názorem v rámci sociálních věd, jenž přesvědčeně tvrdí, že o obecných myšlenkách, teoriích či metodách se jen mluví, výzkum se však jednoduše „dělá“, to v důsledku způsobuje evidentní nepoměr mezi enormním počtem historiografických studií věnovaných intelektuálnímu vývoji sociálních věd a sice rostoucím, nicméně přesto stále spíše marginálním historiografickým zájmem o otázky formování samotné výzkumné oborové praxe, vytváření specifické akademické kultury, profilace oborové výzkumné agendy, tedy zájmem, jenž se z velké části zaměřuje na institucionální aspekty historického vývoje sociálních věd.¹ Až do takzvaného „obratu k (vědecké) praxi“ přitom převládala představa, že je možné intelektuální a institucionální vývoj sociálních věd poměrně neproblematicky a bez velkých škod oddělovat, když navíc, jak se zdálo, dějiny „idejí“ přece vždy nabízejí atraktivnější příběh než nějaké dějiny „institucí“. Zájem o praktické aspekty formování sociálních věd, zejména o otázky institucionalizace sociálněvědního výzkumu, jeho financování a celkově materiální podpory, však stále více odkrývá, v jaké míře jsou tyto dosud oddělené příběhy propleteny. Co se dosud zdálo a v oborových učebnicích tradovalo jako originální počín některého ze slavných hrdinů minulých dob, získává v nových historických kontextualizacích jednotlivých formativních období často značně jiný význam, když je zřetel brán spíše k otázkám institucionální povahy.

Text vznikl v rámci řešení projektu Grantové agentury České Republiky „Od Rockefellera k Sorosovi: vliv amerických nadací na agendu české sociologie“ (GA13-15802S) a v rámci dlouhodobého projektu Centra pro výzkum kolektivní paměti (UNCE 204007).

¹ O institucionální aspekty vědeckého vývoje se již poměrně dlouhou dobu systematicky zajímají přístupy rozvinuté v rámci sociologie vědy, sociologie vědění, sociálních studií vědy, sociologie vědeckého vědění, STS, ANT, přesto však lze říci, že jejich poznatky do standardního oborového kurikula, oborových učebnic, čítanek či antologií pronikají spíše výjimečně.

Dva slavné příklady za ostatní: Na zasedání exekutivního výboru Carnegieho nadace konané 24. října 1935 její čelný představitel Newton Barker naznačil, že by výbor „měl zaměřit svou pozornost na obecné problémy *negro education* a *negro problems* se specifickým zřetelem k situaci v severních státech.“² Výsledkem byla – o devět let později – veleslavná dvousvazková kniha Gunnara Myrdala *An American Dilemma: The Negro Problem and Modern Democracy*. Pozoruhodný počátek má i zřejmě nejvýznamnější počín raného období formování sociálněvědního výzkumu v USA, kniha *The Polish Peasant in Europe and America* Williama Issaca Thomase a Floriana Znanieckého, poprvé vydaná v roce 1918. V roce 1914 Thomas získal 50 tis. dolarů na výzkum polské komunity. Tyto peníze přijal od místní filantropky Helen Culver. O mnoho let později v dopise své manželce Thomas přiznal, že peníze přijal, aniž by předem věděl, na jaký výzkum je použije.³ Podobné pozadí má mnoho slavných epizod z dějin sociálních věd. Tyto příklady dokládají prostou skutečnost, že obdobně jako se formovala intelektuální identita sociálněvědních oborů, má svůj historický základ i problémově orientovaný sociálněvědní výzkum, jenž se často zdál stranou ideových střetů, válek různých škol či teoretických rozepří. Studium institucionálních aspektů vývoje sociálních věd v sobě nese jeden významný příslib, totiž že se jeho prostřednictvím dobereme nových odpovědí na klíčovou otázku, jaké vědění – kdy, proč a jak – sociální vědy vytvářejí. Jelikož se dnes má poměrně všeobecně za to, že sociální vědy jako vědecké obory v současných strukturách akademického světa daleko více zaštiťuje (nebo sráží) kvalita a prestiž jejich nejdůležitějších časopisů, jejich začleněnost do systémů grantové a jiné materiální podpory, organizovanost jejich profesních asociací nebo synergie jejich výzkumné produkce než proslulost, originalita nebo kreativita jejich čelných intelektuálních představitelů, nabývají problémy historické profilace výzkumné praxe na stále větší důležitosti. A to nejen z hlediska větší či menší provázanosti intelektuálních a institucionálních dějin jednotlivých oborů, nýbrž především ve vztahu k otázce, co sociální vědec jako výzkumník dělá a kdo za ním při tom stojí.

Jedním z posledních dokladů rostoucího zájmu o institucionální aspekty vývoje sociálních věd je kniha *A Transatlantic History of the Social Sciences: Robber Barons, the Third Reich and the Invention of Empirical Social Research*

² Viz Ellen C. LAGEMANN, *The Politics of Knowledge: The Carnegie Corporation, Philanthropy and Public Policy*. Chicago: University of Chicago Press 1992, s. 123.

³ Viz J. David LEWIS – Richard L. SMITH, *American Sociology and Pragmatism: Mead, Chicago Sociology, and Symbolic Interaction*. Chicago: University of Chicago Press 1980, s. xii.

rakouského sociologa Christiana Flecka.⁴ Cíl i celkový záměr této knihy je velmi ambiciózní: popsat a empiricky doložit, jak se centrum sociálních věd ve dvacátém století postupně přesouvalo ze západní Evropy do Spojených států, přičemž tuto proměnu samotnou lze vnímat jako nejvýznamnější „transformaci“ sociálních věd vůbec. Fleck má přitom poměrně jasno v otázce, kdy k této proměně došlo; prakticky výhradně se zaměřuje na období od dvacátých do padesátých let minulého století, jež dalo vzniknout hegemonické nadvládě amerického univerzitního, akademického i výzkumného modelu sociálních věd. Klíčovou událostí celé této „transformace“ byla především, jak naznačuje výchozí teze Fleckovy knihy, „institucionalizace“ empirického sociálního výzkumu. Významným předpokladem zformování amerických vědeckých institucí do té podoby, v jaké je dnes známe, byla meziválečná a poválečná „transatlantická“ mobilita a interakce učenců doprovázená „směnou“ idejí. Tato „směna“ samotná by ovšem k tak hluboké proměně nepostačovala, dalším výrazným faktorem byla skutečnost, že do hry vstoupily významné americké filantropické nadace, které proces „institucionalizace“ empirického sociálního výzkumu materiálně zajistily a umožnily rychlý rozvoj výzkumné infrastruktury. Spolu s materiální podporou dodaly také několik významných – svou povahou především pragmatických – nároků, jež do značné míry proměnily chápání vědecké činnosti jako takové. Prostředky plynoucí z významných filantropických nadací byly přitom natolik enormní, že do značné míry rozptýlily obavy amerických sociálních vědců, kteří v předchozích generacích často vymezovali zájmy svých nově (v jejich představě „vědecky“) se formujících disciplín v protikladu k zájmům a postupům filantropických organizací. Ve druhé polovině devatenáctého století spadaly úvahy o vývoji společnosti, sociální amelioraci či předpokladech sociální změny převážně do agendy různých reformisticky orientovaných spolků, v nichž byly chápány spíše spontánně a apelativním způsobem než systematicky.⁵ Tuto agendu chtěly nové sociální vědy v po-

⁴ Christian FLECK, *A Transatlantic History of the Social Sciences: Robber Barons, the Third Reich and the Invention of Empirical Social Research*. London: Bloomsbury Academic 2011. Kniha byla poprvé vydána v německém jazyce v roce 2007 pod názvem *Transatlantische Bereicherungen: Die Erfindung der empirischen Sozialforschung*.

⁵ Důležitou roli při formování jednotlivých sociálních věd v USA sehrála American Social Science Association, jež byla založena v roce 1865 a měla odrážet základní principy takzvaného Social Science Movement. Její úsilí směřovalo především k zajištění autority sociálních věd v otázkách interpretace změn ve společnosti a sociálního reformismu. Jednotlivé sociální vědy se z obecnějšího komplexu Social Science Movement začaly vyčleňovat až v osmdesátých letech předminulého století.

sledních desetiletích devatenáctého století převzít a kriticky konfrontovat s formujícími se předpoklady rigorózního „vědeckého“ myšlení. Jak to v roce 1898 jednoznačně vyjádřil Franklin Giddings, jeden z nejvýznamnějších otců zakladatelů americké sociální vědy, „nová“ sociologie „není filantropií: je to vědecký základ, na němž musí pravá filantropie stavět.“⁶

Co je na americkém vědeckém modelu zformovaném v prvních dekádách dvacátého století skutečně fascinující, jak Fleck opakovaně uvádí, je množství institucionálních inovací, jež byly zaváděny v průběhu expanze terciálního vzdělávání a v posledku umožnily profesionalizaci výzkumné činnosti. Z hlediska jeho teze o nezpochybnitelné existenci transatlantické „směny idejí“ (a také transatlantických „přesunů peněz, lidí a institucí“),⁷ bylo určující událostí systematické oddělení vědeckého výzkumu a výuky. Přestože, jak se běžně uvádí, první americké univerzity byly budovány po vzoru německé univerzity a v druhé polovině devatenáctého století tisíce amerických učenců získávaly své doktorské tituly v Evropě (především v Německu), americké univerzity, jak to Fleck dokládá na příkladech všech významných univerzitních center, „brzy opustily spojování výuky a výzkumu typické pro německý model a začaly se řídit modelem týmové spolupráce, v němž jsou začínající nebo služebně mladší vědci konkrétně najímáni jako spolupracovníci do výzkumných projektů pod vedením služebně starších vědců.“⁸ Samotný koncept „výzkumné“ univerzity, jenž je do značné míry americkým vynálezem a jeho prvním ztělesněním byla University of Chicago, založená v roce 1890 a plně financovaná z peněz Johna D. Rockefellera, přivedl díky své preferenci vědeckého výzkumu před výukou na svět inovace, jež proměňovaly nároky na každodenní aktivity akademických pracovníků.

Deklarovaný cíl American Social Science Association byl vymezený velmi vágně. Bylo jím „napomoci vývoji sociální vědy a směřovat mysl veřejnosti k nejlepším praktickým prostředkům cestou prosazování návrhů na změnu zákonů, rozvoje vzdělání, prevence a potlačování zločinnosti, nápravy zločinců, pokroku veřejné morálky, přijetí sanitárních opatření a šíření platných principů v otázkách ekonomie, obchodu a financí.“ Viz Thomas HASKELL, *The Emergence of Professional Social Science: The American Social Science Association and the Nineteenth-Century Crisis of Authority*. Urbana: University of Illinois Press 1977/Baltimore: John Hopkins University Press 2000, s. 100–101.

⁶ Franklin H. GIDDINGS, *The Element of Sociology. A Textbook for Colleges and Schools*. New York: Macmillan 1898, s. 4.

⁷ FLECK, *A Transatlantic History*, s. 1.

⁸ *Ibid.*, s. 22. Jak Fleck uvádí dále: „Tento model se zřejmě poprvé objevil během první světové války, kdy se i po sociálních vědcích požadovalo, aby se ve službách vlády Spojených států zapojovali do týmové spolupráce a byli vystavováni velmi striktnímu časovému nátlaku, aby produkovali výsledky.“

Jedním z nejdůležitějších předpokladů této proměny⁹ byla skutečnost, že se „dominantní organizační formou provádění výzkumu“¹⁰ stal „projekt“, jenž „byl podřízen novému časovému režimu, neboť materiální podpora, nehledě na to, zda byla poskytnuta nadacemi nebo samotnými univerzitami, byla vždy svázána s časovým omezením [...]“¹¹ Plošné zavedení požadavku „dělat výzkum na základě projektu,“ ve spojení s „regulačními důsledky plynoucími ze závazku předkládat výzkumné zprávy a vyhodnocovat předchozí výsledky, revolučním způsobem proměnilo vědecký výzkum.“¹² Pokud se sociální vědy neměly stát obory, které jsou „jen vyučovány,“ bylo pro ně životní nutností se profesionalizovat, aby vůbec mohly vstoupit do mezioborového soupeření o podporu ze strany tehdy již profesionalizovaných nadací vedených provědecky orientovanými funkcionáři, kteří byli jistě mnohem méně shovívaví než jednotliví osvícení filantropové z raných dob, kdy „přesvědčit“ o oprávněnosti a přínosu určitého výzkumného záměru často znamenalo pouze probudit zájem a potenciálního dobrodince nadchnout pro věc.

Samotné oddělení vědeckého výzkumu a výuky – spolu se zformováním mimouniverzitních výzkumných organizací – umožnila především systematická podpora ze strany významných amerických nadací, jež se stupňovala v období po první světové válce. V předchozím období empirický výzkum soustředěnou institucionální podporu postrádal. Jak uvádí Martin

⁹ Z hlediska institucionálního uspořádání bylo rovněž důležité, že univerzity preferovaly uspořádání jednotlivých fakult podle kateder, že existovaly rozvinuté formy postgraduální podpory, že vznikaly instituce typu „sabatikl“, že samotné kariérní dráhy nebyly zcela závislé na osobních vztazích a odvozovaly se od akademického „výkonu“ či jeho příslibu, že existovala silná poptávka po akademických pracovnících, apod.

¹⁰ *Ibid.*, s. 23.

¹¹ *Ibid.*, s. 24.

¹² *Ibid.* Tyto nároky na výzkumnou praxi pochopitelně také značně ovlivňovaly vědecký styl práce, jenž se řídil a orientoval podle akceptovaných vzorů. Vznikaly paradigmatické styly psaní projektů, jež vycházely vstříc zájmům financujících organizací, což ve výsledku určovalo a vymezovalo „standard“ výzkumné práce. Skutečným mistrem schopným z tohoto uspořádání vytěžit maximum byl, jak uvádějí Jonathan H. Turner a Stephen P. Turner ve své institucionální analýze dějin americké sociologie, Paul F. Lazarsfeld: „Paradigmatickým druhem projektu byl výzkum s vysoce praktickým účelem ušitý na míru specifickým zájmům některého podniku, jenž byl financovaný v dostatečně vysoké míře na to, aby Lazarsfeld mohl přidat materiál a talentované pomocníky a současně realizovat akademický výzkumný projekt.“ Jonathan H. TURNER – Stephen P. TURNER, *The Impossible Science: An Institutional Analysis of American Sociology*. Newbury Park: Sage 1990, s. 101.

Bulmer ve své studii o počátcích moderního univerzitního sociologického výzkumu, před založením velkých filantropických nadací byli empiricky orientovaní sociologové „závislí na univerzitních rozpočtech nebo na práci, jíž se mohli věnovat ve svém volném čase, a pro niž tu a tam získali jistou vnější ad hoc podporu.“¹³ Dominantní částí univerzitního úvazku zůstávala až do dvacátých let minulého století výuka, změna nastala, jak uvádí Fleck, s proměnou chápání samotného smyslu filantropické činnosti, když „dřívější formy charitativní činnosti, jejichž cílem bylo pomáhat jedincům vyrovnávat se s jejich potřebami, byly nahrazeny filantropií, jež využívala vědecké poznatky a pečovala o jejich rozšiřování.“¹⁴ Tato proměna také byla „počátkem vztahu mezi bohatými sponzory a vědci.“¹⁵ Ve svém výkladu se Fleck zaměřuje především na dvě velké americké nadace spojené se jmény Andrewa Carnegieho a Johna D. Rockefellera. Tyto filantropické organizace se v průběhu své profesionalizace rozdělily do několika divizí, přičemž zcela zásadní roli v procesu institucionalizace empirického sociálního výzkumu sehrála zejména Rockefeller Foundation a v jejím rámci oddělení nazvané Laura Spelman Rockefeller Memorial. Silného podporovatele svých zájmů sociální vědy našly v osobě Beardsleyho Rumla, který se stal vedoucím funkcionářem Rockefeller Foundation a během několika let se mu podařilo přivést enormní množství prostředků do sociálněvědního výzkumu ve Spojených státech a v Evropě,¹⁶ a spolu s tím také proměnit samotnou výzkumnou praxi v souladu se základními předpisy a nároky takzvané roc-

¹³ Martin BULMER, „Support for Sociology in the 1920s: The Laura Spelman Rockefeller Memorial and the Beginnings of Modern, Large-Scale, Sociological Research in the University.“ *The American Sociologist*, roč. 17, 1982, č. 4, s. 187 (185–192).

¹⁴ FLECK, *A Transatlantic History*, s. 30.

¹⁵ *Ibid.*, s. 31.

¹⁶ Ve dvacátých letech minulého století velké americké nadace také překročily doposud převážně lokální rozměr svých aktivit a chtěly systematicky podporovat vznik výzkumných center v Evropě. Jak Fleck uvádí v kapitole věnované institucionální podpoře v Evropě, vizí Beardsleyho Rumla bylo financovat „nadějná centra sociálněvědního výzkumu [...] tak, že jim na několik let dopředu poskytnete materiální podporu, jež by jim umožnila zdokonalit jejich infrastrukturu, pořídit knihy nebo časopisy, přijmout další personál nebo výzkumné pracovníky vyvázat z rutinních povinností a umožnit jim plně se věnovat vědecké práci.“ FLECK, *A Transatlantic History*, s. 75. Jak se politická situace v Evropě problematizovala, podpora klesala, i když prakticky zcela ustala až se vstupem Spojených států do druhé světové války.

kefellerovské „realistické“ agendy.¹⁷ Ruml také úspěšně prosadil větší rovnováhu mezi prostředky vydávanými nadací na přírodní a sociální vědy, často proti silnému odporu ze strany členů dozorcích rad, kteří měli o užitečnosti sociálních věd své trvalé pochybnosti. Další přelomovou událostí bylo v roce 1923 založení Social Science Research Council,¹⁸ který umožnil vytvoření samostatného grantového systému a byl také příslibem trvalé materiální podpory pro výzkumné aktivity sociálních vědců.¹⁹

Jestliže se úvodní část Fleckovy knihy zaměřuje na souhrnný popis „velké transformace“ sociálních věd spojené s přesunem jejich centra z Evropy do Spojených států, cílem druhé – rozsáhlejší – části je především empirické doložení transatlantické směny „idejí“ a přesunů „peněz, lidí a institucí“. Velká transformace sociálních věd se pochopitelně odehrávala ve specifickém historickém, politickém, kulturním, sociálním, ekonomickém i obecně ideologickém kontextu, jenž byl neoddtělitelně spojen s událostmi dvou světových válek. Přesuny peněz, lidí a institucí měly, jak se ve třicátých letech minulého století dramaticky proměňovala situace

¹⁷ „Realistická“ agenda preferovala úzce zaměřený „specializovaný“ výzkum, statistické metody, systematické „pokrytí“ zkoumaného problému a výsledky „využitelné“ interdisciplinárně. Co jednotlivé obory mělo spojovat, nebyly v první řadě společné zájmy o řešení určitých problémů, nýbrž společné metody užívané v souladu se základními předpisy rockefellerovské „realistické“ agendy.

¹⁸ Social Science Research Council byl výsledkem společného úsilí – National Research Council alokoval prostředky prakticky výhradně přírodním vědám – představitelů American Political Science Association, American Sociological Association, American Economics Association a funkcionářů různých Rockefellerových nadací. V roce 1924 se přidaly národní asociace psychologů, antropologů a historiků. Většinová část rozpočtu šla z nevládních zdrojů, z Rockefellerových nadací (Laura Spelman Rockefeller Memorial a Rockefeller Foundation) a také z Russel Sage Foundation, Ford Foundation či Carnegie Foundation. Viz Donald FISHER, *Fundamental Development of the Social Sciences: Rockefeller Philanthropy and the United States Social Science Research Council*. Ann Arbor: University of Michigan Press 1993.

¹⁹ Rozsáhlé externí financování sociálních věd pochopitelně nepřinášelo jen samá pozitivita. Závislost na privátních zdrojích silně ovlivňovala sociálněvědní praxi, identifikaci problémů i způsoby jejich řešení, směřovala sociální vědy k praktickým zájmům, v souladu s tím, jaké cíle si samotný koncept „realistického“ výzkumu kladl. Šance získat podporu pochopitelně stoupala, pokud výzkumné cíle korespondovaly nebo byly slučitelné s očekáváními zadavatelů, což ovlivňovalo jednak všeobecné vymezování výzkumné agendy, jednak samotný design navrhovaných výzkumů. V rámci dlouhodobě financovaných výzkumných center sociální vědci často rozpracovávali přímo to, co jim bylo zadáno oficiálními představiteli nadací, kteří stanovovali či vymezovali nejen „preferovaná“ témata a cíle, nýbrž i „preferované“ výzkumné přístupy.

v Německu, Rakousku a sousedních zemích, často spíše bezprostředně existenční důvody, bez jejichž zohlednění se celý narativ o směně idejí neobejde. Fleck svůj popis migračních vln především německých a rakouských učenců a jejich následného více či méně úspěšného nebo také zcela neúspěšného začleňování do struktur amerického akademického světa podkládá obdivuhodným množstvím pečlivě uspořádaných empirických dat získaných zejména díky důkladnému archivnímu výzkumu. Téma migrace evropských vědců do Spojených států, jež bylo v odborné literatuře mnohokrát různými způsoby zpracováno,²⁰ Fleck poměrně důsledně sleduje ve vztahu k propojeným otázkám nadační podpory a institucionalizace empirického sociálního výzkumu. Empirická část Fleckova výzkumu začíná analýzou raných stipendijních programů, způsobů, jakými pracovaly různé nadační komise, požadavků kladených na první evropské stipendisty,²¹ porovnáním amerických stipendistů se stipendisty evropskými a srovnáním německy mluvících stipendistů v různých obdobích nadační podpory. Dále výzkum obsahuje jakýsi náčrt „kolektivní biografie německy mluvících sociologů“, v němž Fleck s odkazem na slavný Mannheimův esej o „problému generací“²² odlišuje dvě generační jednotky německy mluvících sociálních vědců, přičemž analyzovaným vzorkem pro kolektivní biografický portrét jsou informace dostupné pro 800 německy mluvících sociologů. Samotná analýza, která porovnává situaci v Německu a Rakousku s ohledem na tamní kariérní dráhy a struktury pracovních příležitostí v rámci univerzitních či výzkumných institucí, kombinuje různé způsoby sběru dat (od čistě komparativní analýzy zaměřující se na zastoupení mužů, žen, badatelů v různých fázích jejich profesní dráhy, přes měření vlivu a reputace jednotlivých sociálních vědců prostřednictvím analýzy časopisů, encyklopedií nebo počtu citací, až ke korespondenční analýze, jež má umožnit „grafickou reprezentaci příbuzností a rozdílností“²³ mezi těmito skupinami). Výsledkem je několik tabulek

²⁰ Viz např. Lewis COSER, *Refugee Scholars in America: Their Impact and their Experiences*. New Haven: Yale University Press 1984; Donald FLEMING – Bernard BAILYN (eds.), *The Intellectual Migration: Europe and America, 1930–1960*. Cambridge: Harvard University Press.

²¹ Tyto požadavky se v průběhu meziválečné podpory příliš neproměňovaly. Jak vyplývá z opakovaných vyhlášení soutěže Rockefellerovy nadace, uchazeč, univerzitní absolvent, měl v první řadě projevít a doložit „mimofádnou intelektuální kvalitu a schopnost provádět originální výzkum“.

²² Viz Karl MANNHEIM, „The Problem of Generations.“ In: P. KECSKEMETI (ed.), *Essays on the Sociology of Knowledge by Karl Mannheim*. New York: Routledge & Kegan Paul 1952, s. 276–322.

²³ Viz FLECK, A *Transatlantic History*, s. 160–164.

uspořádaných především s ohledem na kategorie „viditelnosti“, „produktivty“ či „míru uznání“ německy mluvících sociálních vědců.

Porovnání organizace univerzitních a výzkumných institucí v německy mluvících zemích spolu s popisem profesních pravidel, zvyklostí a až habitualizovaných vzorců akademického „jednání“ vytváří expozici k „velké konfrontaci“ německého a amerického uspořádání, která nabyla existenční a v mnoha případech až fatální podoby ve chvíli, kdy pro evropské učence nebyla cesta zpět. Fleck tuto konfrontaci ilustruje ve dvou kapitolách na příkladu patrně nejproslulejších výzkumných projektů financovaných americkými nadacemi, na nichž ve Spojených státech pracovali badatelé s německými či rakouskými kořeny: jsou to jednak takzvaný The Princeton Radio Project (financovaný Rockefellerovou nadací) proslulý výzkumnou spoluprací Paula F. Lazarsfelda a Theodora W. Adorna, jednak výzkumný projekt iniciovaný American Jewish Committee, na jehož zpracování, které vyústilo v pětisvazkové *Studies in Prejudice* (nejznámější studií je *The Authoritarian Personality*), spolupracoval Adorno s Maxem Horkheimerem, dalším vůdčím představitelem kritické teorie společnosti. Tyto kapitoly, jež jsou zřejmě (společně s podobně koncipovanými závěrečnými kapitolami, které se věnují „návratu“ německých učenců po druhé světové válce, poválečné obnově a takzvané „rudé hrozbě“ v kontextu studené války) čtenářsky nepřitažlivější, chtějí dosavadní výklady zmiňovaných slavných epizod dějin sociálních věd upřesnit na základě analýzy archivního materiálu pocházejícího z institucí, jež tyto výzkumné projekty financovaly. Je zde předvedeno, jak se požadavky kolaborativního způsobu výzkumné činnosti, odrážející specificky americké chápání samotné povahy vědeckého „projektu“, dostávaly do konfliktu s daleko více individualistickými styly jednání a psaní historicky zformovanými v německém prostředí a osvojenými německými učiteli, pro něž kupříkladu představa „spoluautorství“ již uznávaných učenců s mladšími badateli byla často jen velmi obtížně stravitelná. Je třeba říci, že v kapitolách věnovaných jednání těch, kteří se podíleli na řešení dotyčných výzkumných projektů, se Fleck příliš nebrání svému okouzlení postavou Felixe P. Lazarsfelda a poměrně silné averzi vůči představitelům frankfurtské školy, pro jejichž výzkumné angažmá v americkém prostředí nemá příliš sympatií a na několika místech Horkheimera a Adorna přímo zesměšňuje.²⁴

²⁴ Data z archivů amerických institucí podávají podle Flecka o angažmá frankfurtské školy zcela jiný příběh, než je tomu v případě oslavných textů, které vycházely z německých archivů. Fleck zmiňuje v první řadě dvě zřejmě nejvlivnější historické studie o osudech kritické teorie společnosti, knihy Martina Jaye a Rolfa Wiggerhause, jež vytvořily mnohé přetrvávající mýty o působení vůdčích představitelů této školy

Zdá se, že podobně jako mají své hrdiny výklady věnované intelektuálním dějinám sociálních věd, vytvářejí si své idoly i dějiny institucionální. Když to navíc může být vis-à-vis hrdinům intelektuálním, tím lépe. Celkově mají tyto kapitoly spíše povahu případových studií doprovázených narativním komentářem k citacím z archivních materiálů.

Co se ovšem jeví jako podstatnější z hlediska „velké transformace“ sociálního výzkumu, než jsou otázky typu, zda byl Horkheimer žárlivý na mladší kolegy nebo Adorno šílel z představy, že by byl všude uváděn pouze jako spoluautor, jsou především způsoby distribuce materiální podpory a procedury, jakými funkcionáři nadací a jiných institucí výzkumné projekty přijímali, kontrolovali či vyhodnocovali. Výrok „worth reading not financing“ používaný opakovaně při evaluaci Adornových příspěvků v rámci The Princeton Radio Project, jak se zdá, nejlépe vystihuje „realistická“ očekávání ztělesněná rockefellerovskou agendou, která posvětila odklon od obecně teoretických velkých témat, neboť odmítala to, co považovala za „čistý akademismus, teorii a moralizování.“²⁵ Enormní příliv prostředků ze strany filantropických nadací do sociálních věd ve dvacátých letech minulého století měl nepřehlédnutelný vliv na skutečnost, že se sociální vědy – tím více, čím větší a systematictější byla finanční podpora – profilovaly jako empirické vědy a v porovnání s humanitními vědami, jejichž hlavní záměr byl stále spíše pedagogický, musely svou produkci vztahovat ke kritériím praktické využitelnosti a uplatnitelnosti v aplikovaných kontextech. Tyto nároky byly také často v rozporu se samotným chápáním „poslání“ jednotlivých sociálněvědních disciplín, jak je v programové rovině vymezovali jejich vůdčí představitelé. V obecné rovině ve vztahu k otázkám autority vědeckého vědění vznikala očividná tenze mezi politickým pragmatismem filantropických organizací a tím, jak sami vědci chápali objektivitu výzkumu. Navzdory tezím o přizpůsobivosti nárokům „realistického“ empirického výzkumu spíše platí, že se formativní ideje objektivit a vědeckého pokroku v obecné rovině v myslích tehdejších sociálních vědců s myšlenkami prakticky orientované angažovanosti a reformismu nesetkávaly.²⁶ Ve zkratce vyjádřeno, cíle vědců

v exilu. Viz Martin JAY, *The Dialectical Imagination: A History of the Frankfurt School and the Institute of Social Research, 1923–1950*. Boston: Little Brown, 1974; Rolf WIGGERHAUS, *Die Frankfurter Schule. Geschichte, theoretische Entwicklung, politische Bedeutung*. Munich: Hanser 1986.

²⁵ Více viz TURNER – TURNER, *The Impossible Science*, s. 42.

²⁶ Jak to v roce 1929, tedy v době největšího rozmachu filantropické podpory sociálních věd, ve svém prezidentském proslovu pro členy American Sociological Society sebejistě vyjádřil William Fielding Ogburn: „Sociologie se jako věda nezajímá

je možné shrnout jako snahu o profesionalizaci výzkumu, objektivitu, zvědeckost jejich oborů či zajištění jejich profesní autonomie; cíle nadací zase směřovaly k myšlenkám interdisciplinarity, realistického výzkumu, metod využitelných napříč obory, vědecké aplikovatelnosti apod. Provozní definice vědy, již nadace rozvinuly, vymezovala vědu tak, že se má orientovat na konkrétní problémy, být „realistická, interdisciplinární a praktická,“ s důrazem na vědeckou aplikovatelnost. Důraz kladla nikoli na rozvíjení či posilování autonomních výzkumných disciplín, nýbrž na formy spolupráce a koordinace mezi obory, na šíření metodologických technik, vyjádření standardu výzkumné práce prostřednictvím evaluačních procedur, přičemž zcela samozřejmou byla rovnice: výzkumný projekt rovná se empirický projekt. Na věcnou kritiku, jež se proti nadacím tak či onak ozývala od počátku, nadace reagovaly co možná nejširším tematickým a problémovým vymezením přijatelné výzkumné agendy. Omezení tak nebyla dána ani tak volbou problému jako spíše volbou přístupu.

Celkově lze říci, že se historické výklady na vliv filantropie na institucionalizaci výzkumných aktivit v sociálních vědách systematicky zaměřují až v posledních několika desetiletích,²⁷ často s cílem vyvážit nepoměr mezi dřívějším dominantním zaměřením na dějiny teoretického myšlení, v němž byl institucionální a materiální kontext do značné míry opomíjen.²⁸ Ani

o to učinit svět lepším místem pro život [...] vždy musíme mít na mysli, že se věda rozvíjí [...] rozmnožováním, hromaděním malých kousků a částí nového vědění.“ William F. OGBURN, „The Folkways of a Scientific Sociology.“ In: *Publications of the American Sociological Society*, 24. Chicago: The University of Chicago Press 1930, s. 2–6.

²⁷ Dějiny nadací zajímaly historiky i dříve, jen výjimečně však se zaměřením na sociální vědy. Viz např. Robert H. Bremner, *American Philanthropy*. Chicago: University of Chicago Press 1960; Merle E. CURTI, *American Philanthropy Abroad: A History*. New Brunswick: Rutgers University Press, 1963. Příkladem kritického přístupu k nadacím, jenž se zvláště v osmdesátých letech minulého století stává téměř postojem většinovým, je kupříkladu: Edward T. SILVA – Sheila A. SLAUGHTER. *Serving Power: The Making of the Academic Social Science Expert*. Westport: Greenwood Press 1984. Z raných textů, jež se specificky věnovaly vlivu nadací na sociální vědy, lze zmínit: Martin BULMER – Joan BULMER. „Philanthropy and Social Science in the 1920s: Beardsley Ruml and the Laura Spelman Rockefeller Memorial, 1922–1929.“ *Minerva*, roč. 19, 1981, č. 3, s. 347–407; Donald FISHER, „The Role of Philanthropic Foundations in the Reproduction and Production of Hegemony: The Rockefeller Foundation and the Social Science.“ *Sociology*, roč. 17, 1983, č. 2, s. 206–233.

²⁸ Institucionální prvky ve svých výkladech intelektuálních dějin sociálních věd systematicky sledují kupříkladu autoři jako Charles Camic, Andrew Abbott, Daniel Breslau, Henrika Kuklick, Martin Bulmer, Mary Jo Deegan, George Steinmetz, Neil

méně rozsáhlá, nicméně přesto z hlediska vývoje sociálních věd velmi významná literatura zaměřující se na dějiny metod (ať již v obecném smyslu nebo o konkrétních technikách a praktikách výzkumu) se tématu financování, podpory výzkumu či roli nadací věnuje spíše okrajově.²⁹ Otázka, jak nadace formovaly a profilovaly výzkumnou agendu sociálních věd, přidává do historických narativů o dějinách sociálních věd nové prvky, jako je vliv lokálních, internacionálních či institucionálních faktorů, personálních vazeb, celkové struktury uspořádání univerzit a výzkumných organizací, dynamiky interakce mezi jednotlivými obory apod. Texty zaměřující se na vztah filantropie a výzkumné sociálněvědní agendy vykazují zřetelné společné znaky a samy do značné míry ovlivňují způsob, jakými se dějiny nadací píší. Podobně jako jsou v dějinách teorií opomíjeny otázky výzkumu a jeho financování, nebo v dějinách metod eliminován historický a kulturní kontext, právě tak se v literatuře o vývoji sociálních věd z hlediska nadační podpory vytrácí obecnější intelektuální kontext.³⁰ Hlavním zájmem textů o dějinách nadací je zdokumentovat a zaznamenat jednotlivé události popisným způsobem, bez zasazení jednotlivých událostí do kontextu formování celkovější intelektuální a institucionální identity sociálněvědních oborů. Nadační činnost je nejběžněji považována za lokální institucionální faktor výzkumné podpory. Takové chápání je ovšem značně omezující, když se zdá evidentní, že nadace vytvářely samostatnou institucionální strukturu, jež – v různých obdobích a v různých národních tradicích více či méně intenzivně – zásadně iniciovala, ovlivňovala a spoluformovala samotnou výzkumnou praxi v sociálních vědách. Upevňovaly také historické „vědomí“ výzkum-

Gross nebo Barbara Laslett. Viz např. Charles CAMIC – Neil GROSS – Michele LAMONT (eds.), *Social Knowledge in the Making*. Chicago: University of Chicago Press 2011.

²⁹ Zřejmě nejlepší ukázkou knihy propojující metodologické myšlení s otázkami institucionalizace empirického výzkumu je Jennifer PLATT, *A History of Sociological Research Methods in America 1920–1960*. Cambridge: Cambridge University Press 1996.

³⁰ Nejtypičtějšími ukázkami takovýchto výkladů, jež jsou informačně nesmírně cenné, zřídka však překračují čistě popisný přístup, jsou knihy: FISHER, *Fundamental Development of the Social Sciences*; LAGEMANN, *The Politics of Knowledge*. Systematičtější je širší intelektuální kontext pojednán např. v knize Cherry SCHRECKER, (ed.). *Transatlantic Voyages and Sociology. The Migration and Development of Ideas*. Farnham: Ashgate 2010.

ných tradic, formovaly a profileovaly zájmy, jež se pevně usadily v oborových výzkumných agendách.³¹

Skutečnost, že Fleck ve svém výkladu role filantropických organizací při procesu utváření výzkumné praxe sociálních věd takovoto „lokální“ pojetí překračuje a jako svůj referenční rámec si stanovil konfrontaci několika národních tradic ve specifickém a pro sociální vědy skutečně formativním období, je nepochybnou předností a současně také zřejmě největším „nešťetím“ celé knihy. Exponované ústřední téma „transatlantické směny idejí“, empiricky demonstrováné na „transatlantických přesunech peněz, lidí a institucí“ a navíc zasazené do kontextu „velké transformace“, se v rámci celé knihy jen velmi obtížně daří držet pohromadě.³² U některých kapitol – jako kupříkladu u kapitoly věnované generační, genderové a kariérní komparaci meziválečných německy mluvících sociologů, jež je sama o sobě nepochybně velmi podnětná – je jejich napojení na centrální téma knihy spíše jen tušené, Fleck sám jejich zařazení většinou nijak metodologicky nekomentuje a přechody mezi jednotlivými kapitolami, v nichž se často poměrně zásadně liší způsoby sběru a analýzy dat, příliš nerozvádí. Jednotlivé kapitoly samy o sobě drží pohromadě velmi dobře, jak z hlediska uspořádanosti výkladu, tak z hlediska zdůvodnění a obhajoby zvolených empirických metod. V knize jako celku se však opakovaně střídá výkladová dikce, způsoby argumentace, kdy lze říci, že některé kapitoly se tváří tak, že se v nich au-

³¹ Důležitými opakujícími se motivy v politice vědění historicky prosazované prostřednictvím nadační činnosti jsou především reformismus, praktické zájmy, vztah k veřejnosti, řešení sociálních problémů, otázka ne/angažovanosti nebo otázka „užitečnosti“.

³² Skutečnost, že se Fleck zaměřuje na období od dvacátých let do padesátých minulého století, mu umožnila prakticky opomíjet či ponechat stranou politické a ideologické interpretace role amerických nadací. Od šedesátých let minulého století se žádný komplexnější pohled na jejich uplatňování vlivu bez vypořádání se s těmito interpretacemi neobejde. Zejména marxistická kritika, jak to za mnohé vyjádřil Edward H. Berman, razí jednoznačný názor, podle kterého jsou Carnegieho, Fordovy a Rockefellerovy nadace „třídní instituce, které se pokoušejí vytvořit světový řád podporující zájmy třídy, již reprezentují. Nadace jsou zajiště součástí americké vládnoucí třídy. Jejich ohromné bohatství jim umožňuje artikulovat programy, stanovovat určité agendy, utvářet světový řád způsobem, jenž je v souladu se zájmy těch, kteří jsou na ně napojeni. Velká část jejich práce je vykonávána pečlivě vybranými a sponzorovanými intelektuály, kteří propracovávají ideologie podporující stávající sociální, ekonomický a politický řád, v němž nadace hrají klíčovou, třebaže často nerozpoznanou roli.“ Edward H. BERMAN, *The Influence of the Carnegie, Ford, and Rockefeller Foundations on American Foreign Policy: Ideology and Philanthropy*. Albany: State University of New York Press 1984.

torův pohled na věc vůbec nemůže dostat ke slovu, jiné kapitoly jsou zase plně autorských hodnotících postojů, až se zdá zcela nepředvídatelné, co autorovi stojí za to hodnotit a co nikoli, u čeho si svůj hodnotící komentář dokáže odpustit a u čeho se již zřejmě, s nadsázkou řečeno, zkrátka již nedokázal ovládnout. Rovněž není vždy jasné, co se z rozsáhlého empirického materiálu vztahuje k čemu, obtížně domyslitelné je to zejména ve vztahu k obecnějším tezím knihy. Příčinou může být Fleckova přiznaná rezignace na pokusy o teoretičtější uchopení popisovaných jevů, když on sám v jednom z textů, v nichž reagoval na kritické připomínky recenzentů po vydání knihy, svůj resentment vůči teorii shrnul následujícím způsobem: „Jednoduše řečeno, teorie je zkratkovitou nebo zhuštěnou verzí příběhu, jež lze vyprávět, a já z osobních důvodů dávám před beztvarymi teoriemi přednost dobrým příběhům.“³³ Celkově Fleck svůj přístup charakterizuje odkazem k „narativnímu pozitivismu“, který v několika svých textech metodologicky popsal Andrew Abbott,³⁴ nicméně vzhledem ke skutečnosti, že tento odkaz je vyjádřen v jedné kratičké větě a celkově není nijak blíže rozveden, lze jej stěží považovat za něco více než jen za akt přihlášení se k něčemu „nade mnou“. Obecnější úvahy zúčastněných aktérů o povaze vědecké a výzkumné činnosti do Fleckova výkladu zcela nepochybně převratné události transformace sociálních věd nepronikají a lze si jen domýšlet, co by z konfrontace jejich postojů s realitou nároků „realistické“ výzkumné agendy vymezované zájmy filantropických organizací vyplynulo. Co je však na Fleckově výkladu, čteme-li jej ve vztahu k současným podmínkám materiální podpory a postavení sociálních věd fascinující, je skutečnost, nakolik je dnešní institucionální kontext výzkumné činnosti stále více ovládan pragmatickým vymezením vědy formulovaným již ve dvacátých letech minulého století. Orientace na konkrétní, praktické problémy s důrazem na aplikovatelnost, „dělání vědy“ na základě projektu, to vše zaštitěno myšlenkou interdisciplinarity a využitelnosti metod napříč jednotlivými obory, spolu s co možná nejširším tematickým a problémovým vymezením přijatelné výzkumné agendy, stále tvoří základ sociálněvědního výzkumného procesu, tak jak si jej představují nejen dnešní instituce spojené s vytvářením vědní politiky.

³³ Christian FLECK, „Author's Reply to Two Very Kind Reviews.“ *Sociologica*, roč. 6, 2012, č. 3, s. 3 (1–7).

³⁴ Viz Andrew ABBOTT, *Chaos of Disciplines*. Chicago: University of Chicago Press 2001; Andrew ABBOTT, *Time Matters: On Theory and Method*. Chicago: University of Chicago Press 2001.